

Andre bøger

Måske begyndte det hele med Duchamp. I begyndelsen af århundredet arbejdede Marcel Duchamp med en fornyelse i billedkunsten, som han kaldte ready mades. Således: Man tager en genstand – et flaskestativ f.eks. – signerer den og udstiller den på en sokkel. Dette skal handle om kunstneres bøger, „artists' books“; og når jeg begynder med Duchamp, er det, fordi han og hans tid rokkede ved begrebet kunst og ved kunstens form og indhold. En brugsting kunne betragtes som et objekt, adskilt fra dens funktion, og bogen som objekt blev også benyttet af billedkunstnerne.

Marcel Duchamp

Side 40

Ikke så mærkeligt, for kunstnere har, så længe man har lavet bøger, medvirket hertil. Som illustratører og tilrettelæggere. For bogen virker jo ikke kun ved sin handling, men også ved sin form.

Richard Årlin

Side 36

Det særlige er dog, at kunstnerens bøger ikke er et litterært værk, skabt af en digter, men et billede, skabt af en kunstner.

Den „rigtige“ bog – den med ord og bogstaver – har en begyndelse, handling og slutning. Billedet har ikke forløb som en bog, men er statisk. Hertil kommer så kunstnernes bøger, som i form og indhold minder om bøger uden rigtigt at være det. De er blevet til i kærlighed til bogen, og fordi bogens form giver en særlig mulighed for at arbejde med billeder.

ANON

Side 16

Er kunstnerbøgerne tættest på sprog eller tættest på billede? Det er forskelligt. Kunstneren kan have sit udgangspunkt i sproget og få en ny dimension i teksten ved at behandle ord på andre måder – og ikke alene i forhold til deres betydning. Jeg ser det som et udtryk for en søgen efter en ny funktion og en mistilid til den gængse betydning.

John Crombie

Side 23

Man begyndte forfra med at nedbryde den eksisterende betydning, og samlede sig om de billeder og det rum, som sanses gennem bogens tekstbillede.

Det kan være ganske forpligtende læsning at give sig af med kunstnerbøger. Nogle af dem er en slags partiturer, som opfordrer læseren til bestemte handlinger og iagttagelser. Det kan være simple ting – som ikke er vanskelige eller spidsfindige idéer, men som opfordrer til at se det store i det små. En ubetydelig

handling kan rumme et nærvær for den, der vil være med. Og mærk vel: Du har ikke læst bogen, før du har fulgt dens opfordringer!

Mary Harding

Side 25

Mange billedkunstnere har brugt bogens form og behandler den på én gang som en genstand og som noget læsbart med en rækkefølge, og får derved tidens forløb med i kunstværket.

Hvis jeg læser en roman, som fængsler mig, vil den bringe mig ud over tid og sted. Jeg bliver opslugt – og glemmer både bogstaver, ord, sider, bog og lænestol.

Hvis jeg læser en kunstnerbog, bringer den mig måske nok ud over tid og sted, ligesom anden læsning kan, men den gør mig samtidig mere nærværende, fordi det, den handler om, også er til stede i dens form og udseende.

Jeg kan møde en verden, som jeg – i reglen da – kan holde i min hånd. Så den intime situation, som vi kender så godt fra anden læsning: bogen og mig, er til stede, når vi giver os af med kunstnerbøger.

Michael Snow

Side 35

Netop dette element af tid og af forløb, som bogen har indbygget i sig, har været genstand for billedkunstneres ulykkelige kærlighed. Der er i tidens løb arbejdet hårdt for at få tidsfænomenet med i det statiske billede.

Laurence Weiner

Side 36

Bogen har forløb helt af sig selv.

Pierre André Arcand

Side 17

Billedbruken kan være konkret, symbolsk, eller billedokumentarisk. Flere af bøgerne er oven i købet morsomme.

Jiří Kolář

Side 29

Men kunstnerbøgerne vil altid vise, at kunstneren forholder sig æstetisk til bogmediet. Udformning, proportionering, trykteknik/håndarbejde, farvevalg, indbinding (eller måske netop ikke) spiller en stor rolle. Bøgerne kan være smukke og dekorative, eller de kan vrænge ad pænheden. Men de er aldrig lige-gyldige over for det æstetiske udtryk.

Albert Mertz

Side 45

Kunstnerbogen ikke blot fortæller en handling, men demonstrerer en væren og en forandring. Bogens mulighed for at vise forløb og forandring er noget, som ikke er megen billedkunst beskåret, og for mange kunstnere er bogen derfor et kærkomment medium.

Man kunne gætte på, at disse „overgangsformer“ mellem bøger og billeder er en form for ubeslutsomhed med hensyn til om udtrykket skulle være bog eller billede. Men i stedet for ubeslutsomhed vil jeg kalde det mangfoldighed. Kunstneres bøger er et så vidt begreb, at temaet kan forekomme uoverskueligt – hvilket ikke gør det mindre interessant!

Men man har da forsøgt at genreinddele kunstnerbøgenes mangfoldighed. Der skelnes mellem kunstnerbøger og illustrationskunst. Mellem bøger, som er partiturer for handlinger og bøger, som dokumenterer handlinger. Mellem kunstnerbøger og kunstneres meddelelser (mail-art) og mellem objektbøger og bogobjekter.

Man kan måske benytte denne definition: „Bogen er en kunstnerbog, hvis dens udformning er identisk med dens indhold“. I min søgen har jeg også fundet denne meget bekvemme definition: „Bogen er en kunstnerbog, hvis den, der har lavet den, siger, at den er det!“. I det følgende vil jeg holde mig til at præsentere eksempler på billedkunstneres brug af bogen og billedarbejder, der er blevet til med bogen som reference.

Billedkunstneres eksperimenteren med bogmediet fik en opblomstring i 60'erne og 70'erne. Der var overskud til eksperimenter og energi nok til at få idéerne bragt ud i livet. Der er bøger, som nærmer sig objekt eller skulptur, hvor forløbet i aflæsningen næsten er glemt. Og der er bøger, som udnytter, at der er et forløb fra side til side for at beskrive eller dokumentere en handling.

Det gælder for de fleste kunstnerbøger, at de ser stilfærdige og uanselige ud ved første øjekast. Men de fortjener, at vi giver os af med dem og lader dem åbne sig.

Joseph Beuys

Side 19

Stig Brøgger

Side 21 og 22

Artists and Photographs

Side 18

Jane Balsgaard

Side 39

Torben Ebbesen

Side 24

De eksempler, vi har samlet her, refererer alle til den „rigtige“ bog, for de er blevet til af kærlighed til bogen – eller simpelthen fordi en bog er til at opfatte på én gang – i det ydre – og som åbner sig, bogstaveligt og i overført betydning, når man giver sig af med den.

Således bliver denne præsentation af kunstnerbøger en slags motivsamling. Det vil sige, her vises ikke en bestemt kunstner eller en bestemt holdning til billedarbejde; men her belyses en række forskellige kunstneriske bearbejdelser af temaet: Bogen.

OBJEKTER

Dieter Roth

Side 33 og 47

Dieter Roth er en billedkunstner som især har arbejdet med bogobjekter. Han viser mange forskellige synsvinkler på bogarbejdet. Nogle af hans bøger er massefremstillede, indeholder dele af avissider, tilfældigt skåret, papirbunker kunne man sige, andre har dekorative farvesammensætninger, og atter andre viser småskulpturer i f.eks. bølgepap. Disse sidste er altså ikke bøger i den forstand, at de har et forløb af sider, men de har materialet og proportionen tilfælles med det, vi kender som bøger: papir og håndvenligt format.

Mange kunstnerbøger kan som andre bøger læses i et forløb. Der arbejdes med serier af billeder, som får os til at se det ene billede som affødt af det andet, for så at danne det hele, som giver bogen.

Udførelsen af disse bøger kan være ganske ukunstlet, fotografier er uklare, afrevne papirstumper flyder hen over siderne, men giver alt i alt et indtryk af at være indsamlede brudstykker, ordnet i denne rækkefølge med en bestemt hensigt. Gengivelserne har et præg af „underground“, tågede fotokopier.

Ben Vautier

Side 35

Ben Vautier: Any stupid ideas just as they come and go – viser os et eksempel på kunstnerens vanlige blanding af selvhævdelse og selvironi. Flere sider er afrevne notesbloklade, ét med det mismodige budskab: I often have Ideas – I forget and then I think that those I forgot were the best.

ÆSTETIK

Kunstnerbøger forholder sig æstetisk til bogmediet. Nogle vrængende: Grove tryk kan få en egen anti-

skønhed som Bjørn Nørgårds *Bring me water* fra 1969. Andre arbejder med skønheden i farvevalg, papirvalg og proportionering.

Bjørn Nørgård

Side 47

Hedi Kyle's bøger har ikke forløb, ikke tekst; de er bøger, fordi de bruger lige store papirer, bruger bogens form: et antal sider med indbyrdes sammenhæng og et format, der passer til at blive holdt i en hånd.

Hedi Kyle

Side 42

Sol LeWitt viser i lighed med sit øvrige billedarbejde et rensset udtryk. Formatet er kvadratet. I bogen *Lines and Colors* fra 1975 er siderne udfyldt med tætte linier, rette eller håndtegnede eller punkterede. Der tegnes i grundfarverne gul, blå og rød + sort, men hele tiden i to kombinationer. F.eks. gul streg på blå bund. Stregerne ligger så tæt, at de to farver blander sig i øjet og danner en mellemfarve. Det kan anvendes som anskuelighedsundervisning i farvetæori, og det er værd at iagttage de *små* farveforskelle, der fremstår i helhedsindtrykket alt efter om stregerne, som han skriver er „straight, not straight, or broken“.

Sol LeWitt

Side 30 og 44

En anden bog af Sol LeWitt er *Modular Drawings* fra 1976. Et hvidt kvadrat viser kvadratnet på 5×5 enheder. Bogen igennem fjernes enkelte kvadrater, eller nogle forskydes. Tilsyneladende et rensset anonymt billede, men som det ganske ofte sker med kunstværker, som tilstræber anonymitet: De minder os straks om ophavsmanden.

I *Photogrids* har Sol LeWitt fotograferet eksisterende mønstre, som alle refererer til kvadratet. Der er gitre, havelåger, vinduer, rituelle ornamentter og børnenes hinkeruder.

Per Kirkeby havde et særligt forhold til den blå farve. Der var *Blå*, tid fra 1968. Bogen er tilegnet komponisten Henning Christiansen, hører til Fluxus, som der står på en lille indlagt seddel. Selve bogen er udelukkende blå sider, farven kølig cyan. Her vises *Blå*, ornament fra 1969.

Per Kirkeby

Side 27

Billedbog er efterhånden kommet til at betyde en børnebog til de mindste børn. Logisk nok, for bøgerne henvender sig til mennesker, som ikke læser

BILLEDBØGER

Poul Gernes

Side 25

ord, men som er i gang med at tilegne sig evnen til at læse billeder. Billedbøger har ofte leporello-formen. Siderne i bogen består af ét langt ark, foldet i zig-zag, således at man kan vælge at se én eller flere sider ad gangen eller hele striben som ét billede. En indlysende fordel for en billedbog, og billedkunstnere benytter ofte formen til kunstnerbøger. Poul Gernes har lavet en meget smuk sort-hvid leporello i 67/68. Den er 29 cm høj, har mange led og ses bedst placeret som en art skulptur med variation. (Man kan jo zig-zagge siderne, som man vil).

Richard Nonas

Side 32

En af Richard Nonas' bøger handler om at flyve og om space, rum, vist ved hjælp af en orange linie, som bølger gennem hele bogen og refererer til de første flyvture i begyndelsen af århundredet og til Brancusi i arbejde med skulptur.

En helt særlig beskrivelse af rum giver Erik A. Frandsen i Den topologiske pyjamas, som fortæller et forløb ved hjælp af en ændring/forvridning af streg og form. Det er blevet til en meget morsom tegneserie, som i diagramstil med enkel blækstreg på ydmyg, ternet notesblok lader figurer danne handling. Vi kommer vidt omkring: Med Clint Eastwood til Mao og Picasso. En speciel tegneserie om, at tingene hænger sammen.

SKULPTUR

Alison Knowles

Side 28

Den amerikanske Fluxus-kunstner, Alison Knowles, udstillede i 1966 sin Big Book. Den var en krydsning mellem collage og skulptur, stor som en svingdør og opstillet med siderne foldet ud. Den indeholdt en køkkenafdeling, et kontor, billeder af vennerne og var i det hele en ophobning af ind- og udfald, men med en egen sammenhæng: Valgt af Alison Knowles. Bogen eksisterer ikke mere. Den fik et kort, men heftigt liv, blev udstillet flere steder i verden – også i København i Kunstbiblioteket, da det havde til huse i Nikolaj kirke. Der så jeg den – i 66 – og blev forbavset.

Nogle kunstnerbøger gør læserne til medspillere, næsten som rollehavere i et skuespil. I Alison Knowles' Big Book kunne man bruge køkkenafdelingen eller kravle fra én side i bogen til den næste gennem en tunnel. Det er meningen, at vi ikke blot skal „læse“/modtage, men præges af og præge et forløb.

Water Yam af George Brecht fra 1963 er et partitur. En æske, der indeholder kort med sentenser. F.eks. Opfordring til dans: Shake hands.

Således også en samling Instructions af Arthur Köpcke. Det er en bog med løblade, der beskriver starten på en aktivitet. Continue er undertitlen til bogen, der indeholder 127 manuskriptark til handlinger. (Den gode læser kender ikke kunstværket før alle handlinger er udført). Hvert ark har sin særlige udformning med digt, collage eller tegning. I det hele taget har Köpcke arbejdet eksperimenterende med bog/billedmediet. Store collage-billeder a la vægviser og små bearbejdede objekter. Her viser vi hans bearbejdning af et skrift af Lenin.

Eric Andersen har et antal arbejder, som også er manuskripter. Blue prints kalder han dem selv, og de skal blive til det egentlige: handlingen og dermed oplevelsen. „Hvor er så billedet?“ spørger jeg, „i dit oplæg med opfordringen eller i den handling, der skal udføres?“

„Helt klart det sidste,“ siger Eric Andersen, samtidig med at han ikke uden ironi bemærker, at oplæggene bliver relikvier.

I stedet for opfordring til handling kan kunstnerbogen vise dokumentation af en handling. F.eks. Hans Peter Feldmanns små fotobøger. En af dem viser, hvordan man reder en seng. Eller John Baldessari: Throwing a ball. Begge viser en sådan historie uden pointe. Men billederne danner tilsammen et udslag, et stemningsleje. De kan beskrives som strukturer, som bogstaveligt er synlige i billederne eller som viser sig i de associationer, man måtte få ved læsningen. Forvandling, forløb, struktur.

Billedkunstneren og forfatteren Henrik Have er nok den, der mere end nogen herhjemme har arbejdet med bogobjekter. Ikke blot har han selv arbejdet med overgangsformer mellem digt og billede og mellem billede og objekt, han står også for redaktion og udgivelse af Edition After Hand, som i 70'erne udsendte en række mapper med bidrag af kunstnere, som alle forholder sig eksperimenterende til tekst og billede.

George Brecht

Side 20

Arthur Köpcke

Side 29 og 43

Eric Andersen

Side 16

DOKUMENTATION

Richard Long

Side 31

Hans Peter Feldmann

Side 24

Christian Boltanski

Side 20

Henrik Have

Side 26

Geoffrey Hendricks

Side 26

Edward Rusha

Side 34 og 48

Lenke Rothman

Side 33

Som i mappe nr. 11 af Mogens Otto Nielsen fra april 1976, der indeholder forskellige indsamlede genstande, bl.a. lidt jord fra Christiania, en tøjstump, en fotokopi og et ark 10-øres frimærker. En opfordring til at se ikke blot på mappens indhold, men på ting og sager i den omgivende virkelighed.

Mogens Otto Nielsen

Side 31 og 46

En anden samlemappe af Mogens Otto Nielsen er At gøre tingene så enkelt, som man trækker vejret. Det er en bunke tegninger, tekster, udklip, som er blevet til en art dagbogsblade. Her er valgt nogle stykker fra bunken. En af tegningerne – den, der viser en bog med en dåseåbner på – kunne være et vartegn for denne præsentation, fordi den på enkel vis anskueliggør, at bogen er mere end man aner.

TIDSSKRIFTER

S.M.S.

Side 38

Kunsttidsskrifter i 60'erne og 70'erne brugte af og til formen fra objektbøger. Udenlands kom de i udgivelser som S.M.S. med bl.a. popkunstneres multitryk. Tidsskriftet Aspen kom i USA, de enkelte numre designet af kunstnere. Tidsskrifter skal være først med det sidste, og de tidsskrifter, vi viser her, er blevet til som en dokumentation af det, der i øvrigt arbejdedes med af kunstnere.

ta' BOX

Side 38

I forlængelse af tidsskriftet ta' kom ta' BOX. Poser med indhold i form af genstande og papirer. Oplaget er lille, det enkelte objekt er skrøbeligt.

OBJEKT- KATALOGER

George Brecht og Robert Filliou

Side 37

James Lee Byars

Side 44

Wolf Vostell

Side 37

Museet i Mönchengladbach har i en periode udgivet objektkataloger i forbindelse med aktuelle udstillinger. Det er blevet til multikunst, udformet af hver kunstner. James Lee Byars lader sit katalog være en papæske i guld og sort. Æsken indeholder et stykke sammenkrøllet silkepapir, med en tekst i guld. Typisk er den særlige form for æstetik og hos James Lee Byars den dramatiske palet i farvevalget: Rødt, sort, guld, som han bruger i årets boggave 1986 fra samme museum: „See it is the gift.“

Når bøgernes billeder får så fast et forløb, at de danner en historie, er de tæt på at vise en illustreret historie. Men vi skal selv som „læsere“ danne teksten eller idéen. Udformningen af bogen støtter tanken. Sådan en bog er Jørgen Bruun Hansens (også kaldet Jørgen Murers) logbog, som handler om havet. Med brudstykker af tekster, en stump af en bølge, et dannebrogssflag og som essensen af det hele: et lille spejl, som kigger ud gennem forsiden.

Jørgen Bruun Hansen

Side 21

Jens Birkemose har lavet små litograferede bøger, som i formatet understreger en slags dagbog, man kan have den i lommen og af og til checke, hvor langt man er kommet i sindets og bogens vildveje.

Jens Birkemose

Side 39

Og sidst og især: Erik Hagens har visualiseret et digt af Gustaf Munch-Petersen: Se. Findes i ét eksemplar.

Erik Hagens

Side 42

Som sagt så er det vidt forgrenet. Men midt i al forskelligheden refererer mange af kunstnerne til Duchamp. Det kan være i form af et citat i en titel, eller „lån“ af billedelementer i deres bøger/æsker/samlekasser.

Kunstnerbøger er i reglen ikke særlig prangende. Format og udtryk er ofte beskedent. De trænger sig ikke på, vi må selv opsøge, og det vil vise sig at være umagen værd.

Ruri

Side 34

Bodil Damgård
Juli 1989